

درس‌آموخته‌های مرتبط با روند سرمایه اجتماعی در سال ۱۴۰۲

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

شماره مسلسل: ۲۰۵۱۷

کد موضوعی: ۲۱۰

تاریخ انتشار:

۱۴۰۳/۱۲/۱۹

مرکز پژوهش‌های
مجلس شورای اسلامی

عنوان گزارش:

درس آموخته‌های مرتبط با روند سرمایه اجتماعی در سال ۱۴۰۲

نوع گزارش: طرح و لایحه ، نظارتی ، راهبردی

نام دفتر:

دفتر مطالعات اجتماعی (گروه توسعه تعاون، مشارکت‌های مردمی و سرمایه اجتماعی)

تهیه و تدوین:

علیرضا حدادی، محسن ردادی

مدیر مطالعه:

علیرضا حدادی

اظهار نظرکننده:

محمد رضا شمسا (دفتر مطالعات سیاسی)

ناظران علمی:

محمد تقی ضرغام افشار، محمد رضا مالکی، هادی افراسیابی

ویراستار ادبی:

مهديه قمچیلی

گرافیک و صفحه آرایی:

محمد دهقانی شهربابی

واژه‌های کلیدی:

۱. سرمایه اجتماعی

۲. اعتماد

۳. روابط مردم و دولت

۴. مشارکت

تاریخ شروع مطالعه: ۱۴۰۳/۰۶/۱۹

فهرست مطالب

۶	چکیده
۷	خلاصه مدیریتی
۸	۱. مقدمه
۹	۲. پیشینه پژوهش
۱۰	۳. مفهوم‌شناسی سرمایه اجتماعی
۱۲	۴. روش‌شناسی تحلیل شبکه‌های اجتماعی
۱۴	۵. شاخص‌های سرمایه اجتماعی و مؤلفه‌های آن
۱۶	۶. تحلیل شاخص‌های سرمایه اجتماعی در سال ۱۴۰۲
۱۷	۷. حکمرانی و سرمایه اجتماعی
۱۸	۸. تحلیل روندی سرمایه اجتماعی
۲۰	۹. جمع‌بندی و پیشنهادها
۲۳	منابع و مأخذ

فهرست جداول

۹	جدول ۱. تحلیل پیشینه پژوهشی
۱۱	جدول ۲. مؤلفه‌های اصلی سرمایه اجتماعی در پژوهش‌های مختلف
۱۳	جدول ۳. تعداد منابع و کاربران بررسی شده در فصل بهار و تابستان
۱۳	جدول ۴. تعداد مطالب بررسی شده در فصل بهار و تابستان
۱۵	جدول ۵. تعریف عملیاتی شاخص‌های سرمایه اجتماعی
۲۱	جدول ۶. پیشنهاد توصیه‌سیاستی

فهرست اشکال

۱۳	شکل ۱: ترکیب جمعیت‌شناختی و گرایش سیاسی کاربران فصل بهار و تابستان
۱۵	شکل ۲. شاخص‌های سرمایه اجتماعی
۱۸	شکل ۳. نمودار روند تحلیل سرمایه اجتماعی
۱۹	شکل ۴. نمودار روند تحلیل سرمایه اجتماعی

درس آموخته‌های مرتبط با روند سرمایه اجتماعی در سال ۱۴۰۲

چکیده

عوامل افزایشی سرمایه اجتماعی معمولاً «خبری و رخدادی» بودند (کاهش قیمت ارز و طلا و نیز افزایش وام مسکن و ازدواج، عادی‌سازی روابط ایران با عربستان و امارات)؛ در حالی که عوامل کاهشنده سرمایه اجتماعی «روندی و انباشتی» بود (تورم، قواعد مربوط به پوشش و...).

در جمع‌بندی عواملی که باعث فرسایش سرمایه اجتماعی شده‌اند، دو عامل اساسی کشف شده‌اند:

۱. ابعاد شناختی در افکار عمومی: برخی اخبار باعث شکل‌گیری روایت‌هایی می‌شوند که در غیاب توضیح شفاف، تبدیل به عامل بی‌اعتمادی به حاکمیت می‌شود.

۲. بی‌سرانجامی پرونده‌ها: سرانجام و نتیجه پرونده‌های فساد و اختلاس که در سطح جامعه مطرح شده‌اند و افکار عمومی را دچار بی‌اعتمادی کرده‌اند، روشن نیست و این ابهام، سرمایه اجتماعی را دچار آسیب می‌کند.

در سلسله گزارش‌های پایش سرمایه اجتماعی در مرکز پژوهش‌های مجلس، سرمایه اجتماعی حاکمیت در سه بستر توئیتر، تلگرام، اینستاگرام مورد سنجش و تحلیل قرار می‌گیرد. نتایج نشان می‌دهد سرمایه اجتماعی حاکمیت در سال ۱۴۰۲ نسبت به سال ۱۴۰۱ رشدی اندک و نسبی داشته‌است.

طبق سلسله گزارش‌های پایش، سرمایه اجتماعی دارای سه مؤلفه اساسی اعتماد به حکمرانی، نکویی روابط دولت و ملت و مشارکت عمومی بوده‌است. اعتماد به حکمرانی در سال ۱۴۰۲ همچنان تا حدودی تحت تأثیر ناآرامی‌های سال گذشته مانده‌است؛ اما بیش از همه، مسائل اقتصادی بر سرمایه اجتماعی اثرگذار بوده‌است چنانکه در مؤلفه اعتماد به حکمرانی، حدود نیمی از رویدادهای مؤثر به شرایط اقتصادی مرتبط است. از طرف دیگر در این مدت شاخص مشارکت اجتماعی دچار کاهش شده و بر سرمایه اجتماعی اثر منفی گذاشت.

بیان / شرح مسئله

یکی از مؤلفه‌های بسیار مهم سنجش میزان موفقیت یا عدم موفقیت نظام‌های سیاسی در جهان، وضعیت سرمایه اجتماعی آنهاست. در سلسله گزارش‌های سرمایه اجتماعی در مرکز پژوهش‌های مجلس تلاش بر این است که سرمایه اجتماعی حاکمیت از طریق بررسی شبکه‌های اجتماعی فضای مجازی سنجیده شود. گزارش حاضر، خلاصه و چکیده گزارش‌های مفصلی بوده که در سال ۱۴۰۲ در مرکز پژوهش‌های مجلس تهیه شده است. بر این اساس ۴۰ شاخص از سرمایه اجتماعی حاکمیت در سه بستر توئیتر، تلگرام، اینستاگرام مورد سنجش و تحلیل قرار گرفته است.

در سال ۱۴۰۲، فضای آرام سیاسی وجود داشت، اما تبعات اقتصادی اعتراضات سال گذشته خود را نشان داد و بر سرمایه اجتماعی اثر گذاشت. موضوعات اقتصادی و فرهنگی بیشترین اثر را بر تغییرات سرمایه اجتماعی سال ۱۴۰۲ داشتند. البته موضوع حجاب همچنان افکار بسیاری از کاربران مجازی را درگیر کرده است.

به طور کلی، سرمایه اجتماعی در دهه‌های گذشته روندی سینوسی داشته است. در سال ۱۴۰۱، داده‌های فضای مجازی نشان می‌دهد که سرمایه اجتماعی حاکمیت دچار نقصان شد، اما به خصوص در نیمه اول سال ۱۴۰۲، روند کاهشی متوقف شد و سرمایه اجتماعی با روندی افزایشی همراه گردید.

نقطه نظرات / یافته‌های کلیدی

بررسی جزئیات سرمایه اجتماعی از نگاه کاربران فضای مجازی حاکی از احساسات مثبت و منفی کاربران بوده که بر سرمایه اجتماعی اثرگذار است. مهم‌ترین احساسات مثبتی که کاربران ابراز کرده‌اند و باعث افزایش سرمایه اجتماعی شده شامل «حمایت از تمامیت ارضی»، «سیاست‌های تأمین خدمات درمانی»، «حمایت از نمادهای ملی و ارزشی»، «خرسندی از اقتدار منطقه‌ای و دیپلماسی عزتمندانه» است، اما کاربران نسبت به برخی مسائل ابراز احساسات منفی داشته‌اند که همین موضوع شاخص‌های سرمایه اجتماعی را کاهش داده است: «تردید در مورد گشوده شدن فضای سیاسی»، «تداوم مشکلات اقتصادی»، «ناهمسو تلقی کردن مردم و دولت».

در جمع‌بندی عواملی که باعث فرسایش سرمایه اجتماعی می‌شود به دو عامل اساسی می‌رسیم:

۱. **برساخت اجتماعی واقعیت:** بسیاری از روندهای فرسایشی سرمایه اجتماعی، حاصل مجموعه رخدادهایی هستند که به مرور انباشته شده و در ذهن مخاطبان به یک روند یا روایت تبدیل شده‌اند. به عنوان نمونه چالش مربوط به پوشش بانوان که تأثیر منفی آن به سال ۱۴۰۲ هم کشیده شد از فوت مرحومه امینی آغاز شد و به اعتراضات خیابانی، شایعه مسمویت مدارس دخترانه، گشت ارشاد، لایحه حجاب و... گره خورد. مجموعه این رخدادها، به کمک رسانه‌های فارسی زبان ضدانقلاب به روایت‌هایی دامن زد که به افت سرمایه اجتماعی در برخی شاخص‌ها انجامید.

۲. **بی‌سرانجامی پرونده‌ها:** دسته دیگری از رخدادهایی که به فرسایش سرمایه اجتماعی منجر می‌شوند در سال ۱۴۰۲ نیز نقش پررنگی داشت، مطرح شدن اخباری بود که به سرانجام نرسید. مثلاً خبر وقوع تخلف مالی در یک شرکت تولیدی چای، باعث برانگیختن احساسات منفی شد، اما از آنجا که در مورد سرانجام این پرونده اقناع عمومی صورت نگرفت، تأثیری ماندگار و انباشتی بر سرمایه اجتماعی حاکمیت بر جای ماند.

پیشنهاد راهکارهای تقنینی، نظارتی یا سیاستی

۱. **تصویب قانون برای تضمین آزادی بیان در گفت‌وگوی دولت با مردم:** برای جلوگیری از فرسایش سرمایه اجتماعی لازم است گره‌های شناختی که در ذهن‌ها شکل گرفته باز شود و علاوه بر رفع عوامل واقعی آن، گفتگو برای اقناع صورت گیرد. تصویب قانونی برای حمایت از گفت‌وگوهای صریح در سکوه‌های داخلی و جرم‌زدایی از گفت‌وگوهای آزادانه برای بیان صریح پرسش‌ها، نظرها و شبهه‌ها ضروری است.

۲. **توجه ویژه به عوامل مخرب سرمایه اجتماعی:** تحلیل کلان داده‌ها نشان می‌دهد که در ۱۴ درصد از موارد، یک رفتار یا گفتار نابجای مقام مسئول، خشم یا نارضایتی مردم را برانگیخته و سرمایه اجتماعی را تحلیل برده است.

۳. **بهره‌گیری از ظرفیت‌های قانونی برای عفو:** با توجه به تأثیر معنادار دستور عفوهای مقام معظم رهبری بر روی سرمایه اجتماعی، مناسب است که حتی الامکان از این ابزار قانونی برای عفو محکومان بیشتر بهره گرفته شود.

از پاشنه آشیل‌های مهم در حوزه سرمایه اجتماعی که محل جولان رسانه‌های ضدانقلاب بوده، افول جایگاه صداوسیما و افت مرجعیت رسانه‌ای آن است. در شرایطی که فضای رسانه‌ای از سوی رسانه‌های معاند، مشحون از روایت‌سازی‌های کذب علیه منافع ملی بوده است، وجود رسانه‌های داخلی که با انعکاس سریع و کامل واقعیت و زمینه‌سازی برای تحقق گفت‌وگوهای ملی حول مسائل اختلافی، مرجعیت رسانه‌ای را به داخل کشور بازگردانند ضرورت دارد.

۴. تکمیل و به سرانجام رساندن پرونده‌ها در ذهن مردم: ناتمام ماندن رسیدگی به ابهام‌ها و خطاها، افکار عمومی را دچار بدبینی می‌کند و خطاها را به عنوان رویه در نظر می‌گیرند. لازم است مجازات افراد فاسد و اصلاح رویه‌ها به منظور تکرار نشدن فساد، با همان شدت و تکرار در رسانه‌ها بیان شود تا در ذهن اغلب مردم این پرونده بسته شود.

۵. ضرورت احیای مرجعیت رسانه‌ای در داخل کشور: یکی

۱. مقدمه

امروزه حیات سیاسی حاکمیت‌ها در مقیاس بین‌المللی بیش از هر زمانی به سرمایه اجتماعی پیوند خورده است. سرمایه اجتماعی به نوعی نشان‌دهنده مختصات نمادین نظام‌های سیاسی در تراز کلی جامعه است. در این معنا هر چقدر سرمایه اجتماعی یک نظام در سطوح بالاتر قرار گیرد، به همان میزان می‌توان گفت جایگاه نمادین آن میان شهروندان و طبقات اجتماعی مختلف در وضعیت مطلوبی قرار دارد. متناسب با چنین وضعیتی، امروزه حکومت‌ها در کشورهای مختلف سرمایه‌های اقتصادی چشمگیری برای ارتقا و بهبود سرمایه اجتماعی خویش صرف می‌کنند زیرا به خوبی می‌دانند نظامی به حیات سیاسی خود در درازمدت ادامه می‌دهد که سرمایه اجتماعی مطلوبی در جامعه داشته باشد. با در نظر داشتن چنین ملاحظاتی، امروزه کشورهای مختلف برای تضعیف رقبای سیاسی خود، بیش از هر زمانی به تضعیف سرمایه اجتماعی آنها در سطوح مختلف ملی و بین‌المللی فکر می‌کنند. با در نظر داشتن چنین ملاحظاتی است که رهبر معظم انقلاب بر ضرورت فراهم‌آوری زمینه‌های اعتماد به حکمرانی تأکید می‌کنند:

«اعتماد مردم بزرگ‌ترین سرمایه دولت است. مردم وقتی به شما اعتماد کردند و امید به شما داشتند، با شما راه می‌آیند و کمکتان می‌کنند؛ این بزرگ‌ترین سرمایه است... که البته این متأسفانه یک مقداری آسیب دیده و بایستی ترمیم کنید» [۱].

«این اعتماد مردم به دستگاه‌های فعال در جمهوری اسلامی یک سرمایه بزرگ اجتماعی است و هیچ چیزی با این معادل نیست» [۲].

«خود دولت، خود قوه قضائیه، خود دستگاه‌های دیگر بایستی رفتارشان، عملشان جوری باشد که جلب اعتماد بکنند... هیچ دولتی هم بدون کمک و پشتیبانی مردم قادر به کار نیست، نه دولت ما و نه هیچ دولتی در دنیا. ما نباید کاری کنیم که این پشتیبانی و اعتماد مردم نسبت به دستگاه‌های دولتی و دستگاه‌های اجرایی کشور - چه در بخش قضایی، چه در بخش قوه مجریه و بقیه بخش‌ها [مانند] نیروهای مسلح - سلب بشود» [۳].

با توجه به آنچه بیان شد، می‌توان گفت وضع موجود نظام سیاسی کشور را می‌توان از خلال سرمایه اجتماعی آن مورد بررسی و تحلیل قرار داد. در همین راستا از جمله مطالعات مهم سیاست‌گذاری در این حوزه عبارت‌اند از: تأثیر سرمایه اجتماعی بر توسعه اقتصادی [۴]، کیفیت زندگی [۵]، سلامت عمومی [۶]، دانش‌آفرینی [۷]، مسئولیت اجتماعی [۸]، عملکرد سازمانی [۹] و جرائم [۱۰] از جمله مطالعات مهم سیاست‌گذاری در این حوزه است. همچنین، متغیرهای بسیاری همچون وضعیت اداره کشور، موفقیت در ارتباط با مردم و اعتماد نهادی بر سرمایه اجتماعی حاکمیت تأثیرگذارند.

این گزارش، تجمیع و چکیده گزارش‌های مستمر و فصلی سرمایه اجتماعی^۱ در سال ۱۴۰۲ است و نمایی از وضعیت سرمایه اجتماعی در این سال را به نمایش می‌گذارد. گفتنی است، مبنای این گزارش خلاصه‌گویی و ارائه تصویر کلی از وضعیت سرمایه اجتماعی در سال ۱۴۰۲ است. برای اطلاع از جزئیات، آمار و اعداد، می‌توان به دو گزارش مفصل و مشتمل بر آمار و تحلیل دقیق کلان‌داده‌ها مراجعه کرد که در این سال در مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی منتشر شده است.

شایان ذکر است، احتمال دارد که نظرهای کاربران فضای مجازی متناسب با واقعیت حکمرانی و جزئیات تلاش‌های حاکمیت نباشد، اما این برساخت ذهنی، اثر زیادی بر مشارکت ایشان در مسیر همراهی مردم با حاکمیت خواهد داشت، بنابراین شناخت نظرهای مردم می‌تواند در تصمیم‌گیری‌ها کمک کند.

۱. این گزارش‌ها به دلیل داده‌های دقیق و مفصل انتشار عمومی ندارند، اما در صورت درخواست محققان امکان ارائه آن وجود دارد.

۲-۱. سوابق مطالعاتی

جدول ۱. تحلیل پیشینه پژوهشی					
ردیف	عنوان گزارش	سال انتشار	شماره مسلسل	نام دفتر / سازمان / نهاد	توضیحات
۱	فرا تحلیل پیشینه پایش‌های سرمایه اجتماعی [۱۱]	۱۴۰۱	۱۸۶۰۹	دفتر مطالعات اجتماعی	این گزارش انواع روش‌های سنجش سرمایه اجتماعی را بررسی کرده و الگوی جدیدی برای سنجش و پایش سرمایه اجتماعی حاکمیت ارائه می‌کند.
۲	مطالعه تطبیقی سرمایه اجتماعی مجالس قانونگذاری [۱۲]	۱۴۰۲	۱۹۳۰۰	دفتر مطالعات اجتماعی	این گزارش به بررسی تطبیقی سرمایه اجتماعی در پارلمان کشورهای مختلف می‌پردازد. پارلمان اغلب کشورها دچار کاهش سرمایه اجتماعی شده‌اند و البته بسیاری از آنها راهکارهایی را برای ارتقای سرمایه اجتماعی پارلمان دنبال می‌کنند.
۳	بررسی لایحه برنامه هفتم توسعه (۴۶): سرمایه اجتماعی [۱۳]	۱۴۰۲	۱۹۱۲۲	دفتر مطالعات اجتماعی	
۴	بررسی و مقایسه جایگاه احکام مرتبط با سرمایه اجتماعی در برنامه‌های اول تا ششم [۱۴]	۱۴۰۲	۱۸۹۲۰	دفتر مطالعات اجتماعی	بررسی برنامه‌های توسعه جمهوری اسلامی ایران نشان می‌دهد که در کشور ما به سرمایه اجتماعی توجه مناسبی نشده است. در سه برنامه نخست توسعه، رویکرد اقتصادی غالب بود و حتی نامی از سرمایه اجتماعی در این برنامه‌ها نیست. از برنامه چهارم به بعد، سرمایه اجتماعی به برنامه‌های توسعه راه یافت.
۵	الگوی سنجش سرمایه اجتماعی با استفاده از علوم اجتماعی محاسباتی [۱۵]	۱۴۰۱	۱۸۶۰۸	دفتر مطالعات اجتماعی	این گزارش با بهره‌گیری فرا تحلیل ادبیات نظری و تحلیل خبرگان، مدلی برای سنجش سرمایه اجتماعی حاوی سه شاخص، هشت نامگر و چهل مؤلفه ارائه می‌دهد. همچنین منطق ریاضیاتی رسیدن به مفهوم سرمایه اجتماعی از بین مؤلفه‌های متکثر که مبتنی بر روش استقرایی است، توضیح داده می‌شود.
۶	سلسله‌گزارش‌های پایش سرمایه اجتماعی حاکمیت (گزارش سوم: سنجش سرمایه اجتماعی بهار ۱۴۰۱)	۱۴۰۲		دفتر مطالعات اجتماعی	انتشار محدود
۷	سلسله‌گزارش‌های پایش سرمایه اجتماعی حاکمیت (گزارش چهارم: سنجش سرمایه اجتماعی تابستان ۱۴۰۱ از طریق فضای مجازی)	۱۴۰۲		دفتر مطالعات اجتماعی	انتشار محدود
	سلسله‌گزارش‌های پایش سرمایه اجتماعی حاکمیت (گزارش پنجم: سنجش سرمایه اجتماعی پاییز سال ۱۴۰۱ از طریق فضای مجازی)	۱۴۰۲		دفتر مطالعات اجتماعی	انتشار محدود

ردیف	عنوان گزارش	سال انتشار	شماره مسلسل	نام دفتر / سازمان / نهاد	توضیحات
	سلسله‌گزارش‌های پایش سرمایه اجتماعی حاکمیت (گزارش ششم: سنجش سرمایه اجتماعی زمستان سال ۱۴۰۱ از طریق فضای مجازی)	۱۴۰۲		دفتر مطالعات اجتماعی	انتشار محدود
	سلسله‌گزارش‌های پایش سرمایه اجتماعی حاکمیت، گزارش هفتم: سنجش سرمایه اجتماعی ۶ ماه اول سال ۱۴۰۲ از طریق فضای مجازی	۱۴۰۳		دفتر مطالعات اجتماعی	انتشار محدود
	سلسله‌گزارش‌های پایش سرمایه اجتماعی حاکمیت، گزارش هشتم: سنجش سرمایه اجتماعی ۶ ماه دوم سال ۱۴۰۲ از طریق فضای مجازی	۱۴۰۳		دفتر مطالعات اجتماعی	انتشار محدود
	درس‌آمخته‌های مرتبط با روند سرمایه اجتماعی در سال ۱۴۰۱ [۱۶]	۱۴۰۳	۲۰۰۰۶	دفتر مطالعات اجتماعی	پرسش اصلی این است که تغییر شاخص‌های سرمایه اجتماعی در سال ۱۴۰۱ چه دلالتی برای نظام حکمرانی دارد؟ یادآوری می‌شود که در این سال یک شورش اجتماعی گسترده رخ داد که در فضای مجازی بازتاب فراوانی داشت و شاخص‌های سرمایه اجتماعی را تحت تأثیر قرار داد.

مأخذ: داده‌های تحقیق.

۳. مفهوم‌شناسی سرمایه اجتماعی

مفید را ایجاد می‌کند؛ سرمایه‌ای که مقبولیت دارد و غالباً زمانی که شخص می‌خواهد توجه مردم را در یک موقعیت اجتماعی مهم جلب کند ضروری است [۱۸]. همان‌طور که در نظریه بوردیو مشخص است، سرمایه اجتماعی نوعی از روابط ارزشمند جمعی است که جامعه آن را می‌پذیرد و به آن احترام می‌گذارد. اگر بتوانیم ارتباط‌های ارزشمند را افزایش دهیم، از سرمایه اجتماعی بیشتری برخوردار خواهیم بود.

جیمز کلنن نیز در تعریف خود از سرمایه اجتماعی بر روابط بین افراد تأکید کرده است: «سرمایه اجتماعی از روابط بین افراد یک

سرمایه اجتماعی مفهومی با گستره و پویایی زیاد است که بسته به زمینه و سطح سنجش، می‌توان از شاخص‌های گوناگونی برای اندازه‌گیری آن استفاده کرد. نگاهی به تعاریف صورت گرفته درباره سرمایه اجتماعی، گویای این تنوع است.

بوردیو یکی از صاحب‌نظرانی است که در موضوع سرمایه اجتماعی، برای نخستین بار ارتباطات نهادینه شده را مبنای تعریف خود قرار داد. به نظر او سرمایه اجتماعی دربرگیرنده روابط اجتماعی ارزشمند میان افراد است [۱۷]. سرمایه اجتماعی از نظر وی سرمایه ارتباطات جمعی است که در صورت لزوم حمایت‌های

مؤسسه‌های مدنی، و حس عضویت در جامعه‌ای که هنجارهای اجتماعی و درون‌گروهی در آن وجود دارد حاصل می‌شود [۲۲]. سرمایه اجتماعی را به صورت ساده و خلاصه می‌توان چنین تعریف کرد: «وجود روابط همدلانه مبتنی بر اعتماد میان افراد» [۲۳]. برای سنجش مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی، بسته به سطح سنجش، نوع موضوع و انتخاب محققان، از تعاریف و شاخص‌های متنوعی استفاده شده است. در جدول ۴، موارد استفاده از سه شاخص رایج پایش سرمایه اجتماعی فهرست شده‌اند.

اجتماع تشکیل شده است» [۱۹] به نظر او سرمایه اجتماعی مانند انواع دیگر سرمایه، مولد است و دستیابی به هدف‌های معینی را که در نبود آن دست‌یافتنی نیست امکان‌پذیر می‌کند. سرمایه اجتماعی در افراد و ابزار فیزیکی تولید قرار ندارد [۲۰]. کلمن معتقد است سرمایه اجتماعی شیئی واحد نیست، بلکه انواع چیزهای گوناگونی است که دو ویژگی مشترک دارند: همه آنها جنبه‌ای از یک ساخت اجتماعی هستند و واکنش‌های معین افرادی را که درون ساختارند تسهیل می‌کنند [۲۱] از نظر پورتس نیز سرمایه اجتماعی از مشارکت مدنی، اعتماد به

جدول ۲. مؤلفه‌های اصلی سرمایه اجتماعی در پژوهش‌های مختلف [۲۴]

مشارکت اجتماعی	رابطه، شبکه	اعتماد	سال	متفکر
	+	+	۱۹۷۷	بورديو
	+	+	۱۹۸۸	کلمن
+	+	+	۱۹۹۳	پاتنام
+			۲۰۰۰	فوکویاما
	+	+	۱۹۹۵	ابنگلهارت
	+	+	۱۹۹۶	ایونز
		+	۱۹۹۷	لاپرتا
		+	۱۹۹۷	کنک و کفر
		+	۱۹۹۸	ظاهر، مکاویلی و پرون
		+	۱۹۹۸	تیم ملی
+	+	+	۱۹۹۹	نایرون
	+	+	۱۹۹۹	زتومکا
+	+	+	۱۹۹۹	کلور و گانیتگ
		+	۲۰۰۱	زاک و ناک
	+	+	۲۰۰۱	ولکاک
		+	۲۰۰۲	کلک و آل
	+	+	۲۰۰۲	گلاسر و آل
		+	۲۰۰۳	ناک و زاک
		+	۲۰۰۴	بیوجسدیچک
	+	+	۲۰۰۴	نیاز
+	+	+	۲۰۰۲	کریشافرانیسیس و آل
		+	۲۰۰۵	بنجتسون، برجین و جردال
	+	+	۲۰۰۵	روتیستین
		+	۲۰۰۶	بجنسکو

اجتماعی تعریف کرده‌اند، اما در خصوص این سه مورد، بیش از همه مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی در تعاریف متفاوت، توافق وجود دارد.

محققان، برخی مؤلفه‌های دیگر مانند اعتماد اجتماعی، اطمینان، توانمندسازی و انتفاع عمومی را نیز برای سنجش سرمایه

۴. روش‌شناسی تحلیل شبکه‌های اجتماعی

در مقابل، واژه «افتضاح» نشانه‌ای از احساس منفی است. این روش نیز هم‌زمان که احساسات کاربران را با سرعت زیاد تحلیل می‌کند، درباره برخی پیچیدگی‌ها مانند شدت احساسات منفی، جملات و واژگان با معنای چندگانه، دقت تحلیل را از دست می‌دهد. از این رو، بهترین شیوه، بهره‌گیری از مدل‌های محاسباتی و کامپیوتری است که به صورت «با ناظر»^۱ آموزش داده شده‌اند و دقت و سرعت زیادی دارند. دقت مدل‌های تحلیل احساسات در زبان‌های مختلف دنیا متفاوت است. همچنین این دقت در زبان محاوره و رسمی تفاوت دارد [۲۸]. برای پردازش تحلیل احساسات بهتر است از سرویس‌هایی که روی حجم گسترده کلان داده بسترهای توئیت، تلگرام و اینستاگرام در زبان فارسی، در دو نوع محاوره و رسمی شبکه‌های اجتماعی ایران آموزش داده شده است و در فولدرهای مختلف، دقت^۲ بیش از ۹۰ درصد دارد بهره گرفته شود. در این بخش امتیاز تحلیل احساسات تک تک پست‌ها محاسبه شده و در نهایت مجموع امتیاز تحلیل احساسات مثبت برای هر شاخص، محاسبه می‌شود. در گام بعد، جمع‌آوری ارزیابی هوش مصنوعی بر همه پست‌ها از سوی کارشناسان انسانی به صورت نمونه‌گیری تصادفی، ارزیابی مجدد، تأیید و اعتبارسنجی یا اصلاح می‌شود.

در بررسی‌های دوره‌ای سال ۱۴۰۲، حجم و مجموعه تراکنش کاربران محاسبه شده است. در سال ۱۴۰۲ بیش از ۴۴ میلیون کاربر فعال (اعم از حقوقی و حقیقی) در ابعاد مختلف اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی تولید محتوا کرده‌اند. کاربران فعال پس از شناسایی کاربران غیرواقعی، تعریف الگوریتم‌های صحت‌سنجی داده‌های تولید شده و شناسایی ربات‌های تولید محتوا به دست آمده‌اند. علاوه بر این، مبنای تحلیل در این گزارش کاربرانی هستند که در هر یک از بسترها به طور عمومی در دسترس‌اند. مبنای تحلیل فضایی عمومی است که به واسطه دسترسی همه کاربران، درباره سرمایه اجتماعی شکل گرفته است. برای نمونه، منابعی که در فصل بهار و تابستان بررسی شده، در جدول ۳ آمده است:

در گزارش‌های پایش سرمایه اجتماعی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی از تحلیل کلان داده‌ها بهره گرفته شده است. به این منظور ابتدا شاخص‌های کلی و جزئی سرمایه اجتماعی استخراج شده‌اند و سپس کلان داده‌های مربوط به آنها در بستر فضای مجازی بررسی شده است. روایی و پایایی این شاخص‌ها با روش دلفی و مراجعه به متخصصان امر (استادان دانشگاه و مسئولان اجتماعی و سیاسی) بازنگری و در نهایت تدقیق شده‌اند.

تحلیل کلان داده‌ها روشی جدید، به روز و مناسب برای بررسی نظرات اجتماعی مردم، به خصوص در موضوع‌های حساس است زیرا روش‌های دیگر مانند پیمایش یا مصاحبه، ممکن است برای کشف نظر واقعی مردم کارآمد نباشد و آنها بر اساس ملاحظاتی، نظرات خود را بیان نکنند، اما در محتواهای تولیدی کاربران فضای مجازی، افراد نظرهای واقعی خود را ابراز می‌کنند.

مبنای تحلیل بر اساس احساسات کاربران در بسترهای فضای مجازی است. تحلیل احساسات، فرم و مرحله‌ای از داده‌کاوی است که در آن بر مفاهیم خوب / بد، علاقه / عدم علاقه، عشق / تنفر و امثال آن تمرکز می‌شود [۲۵]. در فرایند تحلیل احساسات، هر گزاره از طریق بررسی لحنش در حجم انبوه در قالب احساسی مثبت، خنثی یا منفی دسته‌بندی می‌شود [۲۶]. برای دستیابی به احساسات و نگرش‌های کاربران می‌توان از سازوکارهای مختلف استفاده کرد [۲۷]. این سازوکارها غالباً به طور خودکار یا پردازش دستی طبقه‌بندی می‌شوند. امروزه برای سنجش و تحلیل احساسات از مدل‌های ترکیبی بهره می‌گیرند. هر یک از شیوه‌های دستی یا خودکار مزایا و معایبی دارد مثلاً پردازش دستی برای تحلیل احساسات کاربران به هوش انسانی نیاز دارد. با توجه به پیچیدگی‌های زبان شناختی برخی متون و پست‌ها در فضاهای مجازی (در قالب جملات استعاره‌ای و طنز)، پردازش‌های دستی دقت بیشتری دارد، اما شیوه تحلیل دستی به دلیل زمان‌بری و ضعف تعمیم، چندان مبنای تحلیل قرار نمی‌گیرد [۲۵]. علاوه بر روش دستی، از «تحلیل کلمات کلیدی با استفاده از الگوریتم» نیز استفاده می‌شود که برخی احساسات را به واژگان خاصی نسبت می‌دهد؛ برای مثال واژه «عالی» نشانه‌ای از احساس مثبت بوده و

۱. مدل‌های یادگیری ماشین به سه دسته تقسیم می‌شوند: «با ناظر انسانی»، «نیمه خودکار» و «بدون ناظر». ۲. مقصود از دقت در مدل تحلیل احساسات، «Precision» روی داده تصادفی است.

جدول ۳. تعداد منابع و کاربران بررسی شده در فصل بهار و تابستان

نام منبع	صاحب اکانت فارسی	فعال در فصل بهار و تابستان	فعال در موضوع سرمایه اجتماعی
کاربر توییتر	۲,۲۵۰,۰۰۰	۱,۸۶۵,۹۴۰	۱۰۱۵۴,۵۴۴
پیج عمومی اینستاگرام	۱۵,۰۰۰,۰۰۰	۳,۲۸۶,۳۲۰	۹۵۲,۰۶۷
کاربر کامنت اینستاگرام	۴۰,۰۰۰,۰۰۰	۳۳,۸۵۵,۰۰۰	۱۳۰,۱۷۰,۵۹۲
کانال عمومی تلگرام	۲,۰۰۰,۰۰۰	۴۳۰,۳۷۰	۳۵۶,۴۰۰
کاربر کامنت تلگرام	۱۸,۰۰۰,۰۰۰	۵,۱۲۰,۲۰۰	۵۳۶,۴۷۲
مجموع منابع بررسی شده	-	۴۴,۵۵۷,۸۳۰	۱۶,۱۷۵,۰۷۵

مأخذ: داده‌های تحقیق.

در فصل بهار و تابستان، ۱۰ میلیارد و ۲۴۵ میلیون و ۵۳۹ هزار و ۱۱ مطلب در حوزه‌های مختلف تولید شده که بیش از ۲ میلیارد اجتماعی حاکمیت مرتبط است (جدول ۴).

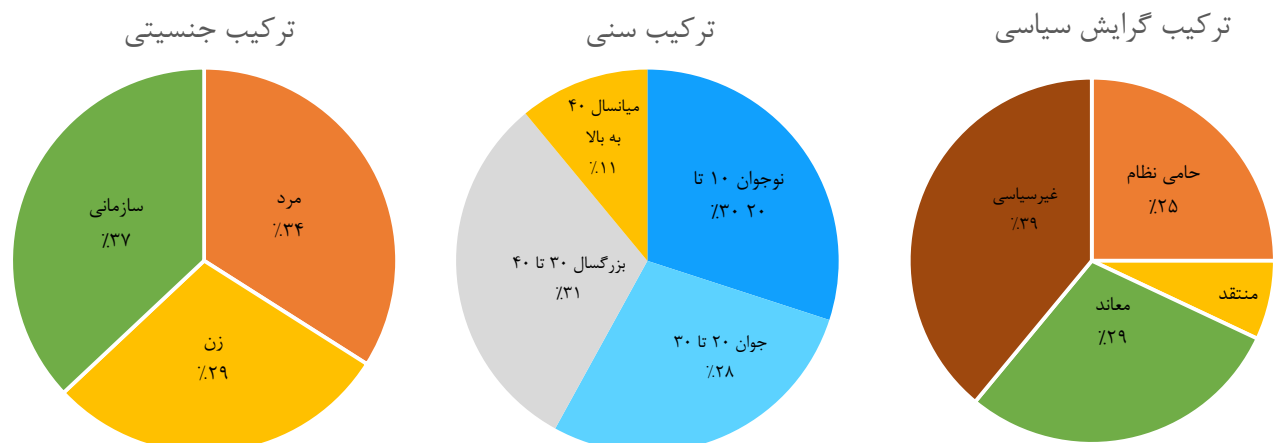
جدول ۴. تعداد مطالب بررسی شده در فصل بهار و تابستان

بستر	تولید شده در فصل بهار و تابستان	سرمایه اجتماعی
کانال تلگرام	۱۷۸,۸۲۱,۲۳۲	۱۷,۶۳۲,۴۹۷
کامنت تلگرام	۳۸,۷۵۴,۳۶۶	۳,۸۰۸,۴۳۵
پست اینستاگرام	۳۱,۷۶۱,۶۴۶	۵,۹۵۵,۳۰۹
کامنت اینستاگرام	۳۵۶,۴۷۴,۳۵۰	۸۸,۰۳۶,۱۷۶
توییتر	۷۰,۱۴۴,۵۳۲	۵۷,۵۴۴,۴۷۸
لایک توییتر	۷۹۸,۸۵۲,۲۱۰	۴۶۹,۰۱۵,۸۵۶
لایک اینستاگرام	۸,۷۷۰,۷۳۰,۶۷۵	۱,۹۳۳,۶۲۰,۲۸۳
مجموع کل	۱۰,۲۴۵,۵۳۹,۰۱۱	۲,۵۷۵,۶۱۳,۰۳۴

مأخذ: همان.

در گزارش‌های مفصل پایش سرمایه اجتماعی در سال ۱۴۰۲، گرایش‌های سیاسی کاربران در بسترهای انتخاب شده در فصل بهار و تابستان ۱۴۰۲ در شکل ۱ آمده است: نظر گرفته شده است. برای نمونه، ترکیب جمعیت شناختی و مشخصات جمعیت شناختی و گرایش سیاسی کاربران نیز در

شکل ۱. نمودار ترکیب جمعیت شناختی و گرایش سیاسی کاربران فصل بهار و تابستان

مأخذ: داده‌های تحقیق.

۵. شاخص‌های سرمایه اجتماعی و مؤلفه‌های آن

طرح‌بندی می‌شود؛ روابط و اعتمادی که در صورت استحکام موجب ایجاد مزیت‌های فراوانی برای جامعه می‌شوند. چهار شاخص فرعی زیرمجموعه این شاخص اصلی است:

الف) افتخار به هویت ملی: این مؤلفه نسبت اجتماعی و سیاسی مردم و نظام سیاسی را بازنمایی می‌کند. در اینجا، هویت ملی بیانگر میزان آگاهی مردم از سرنوشت مشترک کشور و حساسیت آنها درباره آن است. مواردی از قبیل احساسات درباره اقتدار منطقه‌ای و دیپلماسی عزتمندانه، عدم تمایل به مهاجرت و دفاع از دستاوردهای علمی، فرهنگی و ورزشی، حمایت از تمامیت ارضی و مقابله با تجزیه و قوم‌گرایی از زیرمؤلفه‌های افتخار به هویت ملی محسوب می‌شوند.

ب) پایبندی به ارزش‌های مشترک: هر قدر میزان پایبندی به ارزش‌های مشترک در جامعه بیشتر باشد، می‌توان انتظار داشت که سرمایه اجتماعی حاکمیت در وضعیت مطلوب‌تری قرار گیرد. پاسداشت مناسک مذهبی و پاسداشت مناسبات فرهنگی و سیاسی حاکمیت از مؤلفه‌هایی هستند که وضعیت پایبندی نظام سیاسی و مردم را به ارزش‌های مشترک در جامعه می‌سنجند.

ج) امید: یکی از شاخص‌های مهم برای سنجش میزان سرمایه اجتماعی امید است. بررسی میزان امیدواری مردم به بهبود آینده اقتصادی کشور، میزان امید به گشایش فضای سیاسی، ایستادگی در برابر تحریم‌ها، از مؤلفه‌های مهم این شاخص هستند.

د) باور به خیرخواهی مسئولان: منظور این است که مردم باور داشته باشند مسئولان به دنبال رفع مشکلات مردم هستند، نه اینکه دغدغه کسب منافع شخصی داشته باشند. صداقت و شفافیت در عرصه سیاست، کاهش فساد و رانت در میان نهادهای حاکمیتی، از مؤلفه‌هایی هستند که براساس آنها می‌توان وضعیت باور مردم به خیرخواهی مسئولان را سنجید.

۳. مشارکت اجتماعی: مشارکت اجتماعی را می‌توان فرایند سازمان‌یافته‌ای دانست که افراد جامعه به صورت آگاهانه، داوطلبانه و جمعی با در نظر داشتن هدف‌های معین و مشخص، برای سهمی شدن در منابع قدرت انجام می‌دهند. هر چه تمایل مردم به مشارکت در امور کشور بیشتر یا تصور آنها از این مفهوم مثبت‌تر باشد، می‌توان گفت سرمایه اجتماعی نظام سیاسی در وضعیت بهتری قرار دارد.

در پژوهش انجام شده در مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، سه شاخص اصلی و هفت شاخص فرعی برای سنجش سرمایه اجتماعی در نظر گرفته شد. تحلیل سرمایه اجتماعی نیز براساس همین مؤلفه‌ها انجام گرفت. این شاخص‌ها عبارت‌اند از:

۱. اعتماد به حکمرانی: ثابت‌ترین مؤلفه سرمایه اجتماعی در پیمایش‌های گوناگون، اعتماد است. این مفهوم براساس تعاریف موجود در پایش‌ها، به معنای اطمینان خاطر از اشخاص حقیقی یا حقوقی، نهادها یا عملکرد آنهاست. اعتماد به حکمرانی، غالباً به عملکرد نظام سیاسی معطوف است. منظور از اعتماد به حکمرانی بهینه‌ترین شیوه پاسخ‌گویی نظام سیاسی به نیازهای مردم در قلمروهای مختلف است. مفهوم اعتماد به حکمرانی با مسئله پاسخ‌گویی به نیاز مردم پیوند می‌خورد، از این رو سنجش آن را می‌توان به معنای سنجش میزان رفع شدن یا نشدن انتظارات مردم از حاکمیت نیز تلقی کرد. در ذیل اعتماد به حکمرانی، چند شاخص فرعی وجود دارد که در ادامه بیان می‌شود:

الف) خدمت‌رسانی به مردم: تأمین نیازهای مردم از قبیل کالا و خدمات اساسی در بازار برای افزایش سرمایه اجتماعی ضروری است. پنداشت مردم از کارآمدی نهادهای آموزشی و فرهنگی، حل نیازها و مشکلات اقتصادی مردم، نظام قانونگذاری قوی و کارآمد، تأمین امنیت عمومی، مدیریت و رفع آسیب‌های اجتماعی (کارتن‌خوابی، حاشیه‌نشینی، فقر و...) از مصادیق این مؤلفه‌اند.

ب) عدالت و برابری: دستیابی به عدالت یکی دیگر از شاخص‌های مهم سرمایه اجتماعی است. از مصادیق مؤلفه عدالت و برابری عبارت‌اند از: عدالت اقتصادی طبقاتی در جهت دستیابی به رفاه عمومی، عدالت قومی-مذهبی، پنداشت مردم از شایسته‌سالاری در حاکمیت، عدالت جنسیتی، پنداشت از عدالت قضایی و حقوقی در جامعه.

ج) توانمندی در مدیریت بحران: اگر مردم احساس کنند مخاطرات انسانی (شورش، تروریسم، جنگ و...) و طبیعی (زلزله، سیل، کرونا و اپیدمی، بحران‌های شهری، زیست‌محیطی، تهدیدهای سایبری و...) به خوبی مدیریت می‌شود، در این صورت سرمایه اجتماعی افزایش می‌یابد.

۲. ارتباط دولت و ملت: سرمایه اجتماعی، مخصوصاً در مقیاس‌های غیر کلان، اغلب با مفاهیمی مانند شبکه روابط و اعتماد مشترک

جدول ۵. تعریف عملیاتی شاخص‌های سرمایه اجتماعی

ردیف	شاخص‌ها	تعریف عملیاتی
۱	اعتماد به حکمرانی	توانایی نظام سیاسی در پاسخ‌گویی به نیازهای مردم در حوزه‌های نهادی، مدیریت بحران و عدالت و برابری
۲	خدمت‌رسانی به مردم	شیوه‌های اقدام نهادها و سازمان‌های حاکمیتی در رفع مسائل و مشکلات اقتصادی، اجتماعی، آموزشی و دینی، سیاست‌های سلامت و درمان، قانونگذاری و تأمین کالاهای اساسی
۳	توانمندی در مدیریت بحران	عملکرد، توانایی و میزان هماهنگی نهادی و سازمانی در نظام سیاسی، برای مدیریت مخاطرات طبیعی و انسانی و اعتراضات و آشوب‌های اجتماعی
۴	نیل به عدالت و برابری	اقدامات نظام سیاسی در تأمین عدالت و برابری‌های اجتماعی و طبقاتی، قومی و مذهبی، عدالت جنسیتی، قضایی و حقوقی و شایسته‌سالاری و فراهم آوردن امکان‌های دسترسی مردم به فرصت‌های اجتماعی
۵	روابط دولت - ملت	هم‌بستگی حداکثری نظام سیاسی و مردم بر سر هویت ملی، پایبندی به ارزش‌های مشترک، پیوند دولت - ملت، تاب‌آوری عمومی و خیرخواهی مسئولان
۶	افتخار به هویت ملی	هویت اجتماعی و مواضع مردم درباره اقتدار منطقه‌ای و دیپلماسی نظام، دستاوردهای علمی، فرهنگی و ورزشی، مسئله یکپارچگی سرزمینی و مقابله با مداخلات بیگانگان و بی‌احترامی آنها به نمادهای ارزشی کشور
۷	پایبندی به ارزش‌های مشترک	همدلی و پاسداشت مناسک مذهبی، مناسبات فرهنگی و سیاسی حاکمیت
۸	امید	استقامت و تحمل مردم در برابر تحریم‌ها، امید به آینده اقتصادی کشور، گشایش فضای سیاسی، اجتماعی و فرهنگی
۹	باور به خیرخواهی مسئولان	توجه و گرایش مسئولان کشوری به تأمین منافع گروه‌های اجتماعی مختلف، صداقت و شفافیت در عملکرد، مواجهه با فساد و رانت در جامعه، شفافیت نهادهای انتصابی و اعتماد به رسانه‌های ملی و داخلی
۱۰	مشارکت اجتماعی	تمایل و رغبت به حضور در تصمیم‌گیری‌های اجتماعی و سیاسی در جامعه

مأخذ: همان.

شکل ۲. شاخص‌های سرمایه اجتماعی

مأخذ: همان.

۶. تحلیل شاخص‌های سرمایه اجتماعی در سال ۱۴۰۲

۶-۱. اعتماد به حکمرانی

در سال ۱۴۰۲، فضای آرام سیاسی وجود داشت، اما تبعات اقتصادی اعتراض‌های سال گذشته خود را نشان داد و بر سرمایه اجتماعی اثر گذاشت. در صدی که انجام شد، بیش از ۶۰ درصد رخدادهایی که در سال ۱۴۰۲ باعث افزایش یا کاهش سرمایه اجتماعی شد، ماهیت اقتصادی داشتند. تورم و طرح‌های جدید مالیاتی باعث کاهش شاخص اعتماد به حکمرانی شد. در عوض تثبیت قیمت ارز و طلا و نیز افزایش وام مسکن و ازدواج اعتماد مردم به حکمرانی را افزایش داد.

رصد مؤلفه‌های مربوط به شاخص اعتماد به حکمرانی نشان می‌دهد که موضوع حجاب همچنان افکار بسیاری از کاربران مجازی را درگیر کرده است. به نظر می‌رسد کوتاهی در ایجاد بسترهای گفت‌وگویی و اقناعی به منظور تبیین موضوع حجاب و رفع شبهه‌های مرتبط با آن باعث شده که اعتماد به حکمرانی دچار آسیب شود.

۶-۲. ارتباط بین ملت و دولت

در سال ۱۴۰۲ برخی رخدادهای باعث بهبود ارتباط بین ملت و دولت شد. این رخدادهای را می‌توان به دو دسته تقسیم کرد:

۱. اخبار: انتشار برخی اخبار از جمله عادی‌سازی روابط ایران با عربستان و امارات با واکنش مثبت کاربران اینترنت مواجه شد. همچنین رخدادهای متأثرکننده‌ای همچون حمله رژیم صهیونیستی به نوار غزه، حادثه تروریستی کرمان و سراوان باعث برانگیختن احساس همراهی مردم با سیاست‌های رسمی دولت در حوزه‌های مربوطه شد و در نتیجه سرمایه اجتماعی افزایش یافت.

۲. مناسبت‌ها: برخی مناسبت‌های ملی و مذهبی باعث می‌شود که ارتباط بین ملت و دولت تقویت شود. در روزهای محرم و صفر، اربعین حسینی و ماه مبارک رمضان، محتواهایی که از سوی بسیاری از کاربران تولید می‌شوند وحدت‌بخش و باعث نزدیکی میان مردم و دولت است. بر این اساس دولت می‌تواند با تعریف مراسم خودجوش مردمی، به عنوان الگوی مطلوب مناسک مذهبی، زمینه ارتقای سرمایه اجتماعی را فراهم آورد.

برخی رخدادهای روندها نیز باعث کاهش سرمایه اجتماعی شد. ابراز ناامیدی و بسته توصیف کردن فضای سیاسی از سوی دسته‌ای از

کاربران، انتشار اخبار مربوط به فساد چای دیش، خبرهای مرتبط با لایحه عفاف و حجاب، تبلیغ گسترده تحریم انتخابات توسط گروه‌های معاند به سرمایه اجتماعی آسیب زد.

برخی رخدادهای نیز برخلاف انتظار، به افزایش سرمایه اجتماعی منجر نشد. مثلاً انتشار خبر پیوستن ایران به معاهده بریکس و معاهده شانگهای، علی‌رغم اهمیت آنها و تأثیر فوق‌العاده‌ای که در روابط خارجی ایران داشتند تأثیر چندانی در افزایش سرمایه اجتماعی نداشت.

۶-۳. مشارکت اجتماعی

مشارکت اجتماعی را می‌توان همراهی و اشتراک مساعی مردم و دولت تعریف کرد. در سال ۱۴۰۲، شاخص مشارکت اجتماعی نسبت به قبل افزایش یافت؛ در عین حال باید این واقعیت را بیان کرد که نسبت به دو شاخص دیگر (اعتماد و ارتباط میان مردم و دولت) همچنان پایین‌تر است. کاهش مشارکت اجتماعی در این سال تحت تأثیر دو موضوع سیاسی و اجتماعی بود:

۱. بی‌حجابی به عنوان موضوعی اجتماعی: محتواهایی که در فضای مجازی در مورد حضور زنان بی‌حجاب در عرصه عمومی تولید می‌شد در رصد کلان داده‌های سال ۱۴۰۲، بیش از همه شاخص مشارکت اجتماعی را کاهش داد زیرا این محتواها به معنای مشارکت منفی در نظر گرفته می‌شود.

۲. انتخابات مجلس به عنوان موضوعی سیاسی: محتواهایی که در نیمه دوم سال ۱۴۰۲ مردم را نسبت به حضور در انتخابات دوازدهمین دوره مجلس شورای اسلامی دل‌سرد می‌کردند سرمایه اجتماعی را کاهش داد. نتایج انتخابات نیز نشان داد که مشارکت مردم نسبت به دوره‌های قبل کاهش یافته است [۲۹].

در کنار این عوامل منفی که باعث کاهش مشارکت اجتماعی شدند، برخی موضوعها در فضای مجازی بازتاب مثبت داشتند و مشارکت اجتماعی را افزایش دادند. از جمله این اخبار عبارت بودند از: مبنی بر احتمال بازگشت چهره‌های محبوب به صداوسیما و عفو برخی خبرنگاران و هنرمندان.

نکته دیگری که در رصد فضای مجازی در سال ۱۴۰۲ به دست آمد و کاهش مشارکت منفی مردم را نشان می‌داد این بود که «رسانه‌های فارسی‌زبان» کمتر مورد اعتنای مردم قرار گرفتند.

برخی اخبار و تصمیم‌گیری‌ها در سال ۱۴۰۲ بود که پیش‌بینی می‌شد سرمایه اجتماعی را بسیار افزایش دهد، اما رصد فضای مجازی نشان می‌دهد که تأثیر چندانی بر مشارکت اجتماعی و سرمایه اجتماعی نداشت. «حضور یافتن زنان در ورزشگاه» و خبر «احیای دریاچه ارومیه» از جمله این موارد بود و نتوانست در این مقطع زمانی شور و شوق و حمایت زیادی جلب کند.

در سال ۱۴۰۱ واکنش‌های مثبت و حمایتی از این رسانه‌های فارسی‌زبان معاند ثبت شده بود، اما در سال ۱۴۰۲ حمایت و مراجعه به این رسانه‌ها کمتر شد و در موارد زیادی، کاربران حقیقی محتواهای منفی علیه این رسانه‌ها تولید کردند. این موارد نشان می‌دهد که همراهی مردم با این رسانه‌ها کاهش یافته است و دچار ریزش مخاطب شده‌اند.

۷. حکمرانی و سرمایه اجتماعی

لگاتوم شامل سه دامنه کلی جامعه فراگیر، اقتصاد باز و جامعه توانمند است و هر کدام از این دامنه‌ها چهار رکن از مجموع دوازده رکن این شاخص را تشکیل می‌دهند. کیفیت حکمرانی، در کنار سرمایه اجتماعی، آزادی فردی و امنیت یکی از چهار رکن زیرمجموعه دامنه جامعه فراگیر است. در تعریف سنجه حکمرانی آمده است که میزان محدودیت قدرت، عملکرد مؤثر و بدون فساد دولت و اعتماد به نهادها را اندازه‌گیری می‌کند. همچنین این شاخص در ذیل دوازده رکن اصلی خود، ۶۷ عنصر سیاستی متمایز را بررسی می‌کند که از این تعداد، عناصر تشکیل‌دهنده کیفیت حکمرانی به شرح ذیل هستند [۳۰]:

■ **پاسخ‌گویی سیاسی:** شامل میزانی است که مردم می‌توانند نهادهای عمومی را پاسخ‌گو نگه دارند، درجه پلورالیسم سیاسی و دیگر مکانیسم‌های پاسخ‌گویی،

■ **حاکمیت قانون:** عدالت، استقلال و اثربخشی دستگاه قضایی در اجرای قوانین مدنی و کیفری، در کنار مسئولیت مردم در برابر قانون،

■ **اثربخشی دولت:** ترکیبی است از کیفیت خدمات عمومی، کیفیت بوروکراسی و شایستگی مقامات سیاسی، محدودیت‌های اجرایی: سطح توازن و تفکیک قوا به‌ویژه در ارتباط با قوه مجریه،

■ **انسجام و یکپارچگی دولت:** مشتمل است بر عدم فساد و تقویت مشارکت شهروندان، از طریق جریان آزاد اطلاعات و روندهای مشخص و شفاف.

«پاسخ‌گویی سیاسی و سرمایه اجتماعی»، از این حیث که نمود ارتباط مردم با بازیگران نظام حکمرانی است، اهمیت بسزایی در حکمرانی فضای مجازی دارد. همچنین این رابطه به صورت معکوس نیز وجود دارد، یعنی موفقیت در حکمرانی اثر بسزایی در اعتماد و سرمایه اجتماعی دارد. چارچوب‌های مرجع سنجش حکمرانی در جهان اثر متقابل حکمرانی و سرمایه اجتماعی را بسیار اساسی دانسته و همواره به عنوان یکی از مهم‌ترین ارکان حکمرانی به سنجش وضعیت سرمایه اجتماعی می‌پردازند. نخستین شاخص برای سنجش کیفیت حکمرانی، شاخص رفاه لگاتوم^۱ است. هدف اصلی این شاخص که مؤسسه لگاتوم^۲ واقع در لندن از سال ۲۰۰۷ به صورت سالانه منتشر می‌کند، ترسیم مسیری برای کشورهایی است که از فقر به سمت رفاه حرکت می‌کنند [۳۰] و [۳۱]. همچنین، این شاخص، داده‌هایی را از ۱۶۷ کشور جهان فراهم می‌آورد که بیش از ۹۹ درصد جمعیت دنیا را شامل می‌شود. هر کشور نیز براساس نمرات کسب شده با دیگر کشورها مقایسه و رتبه‌بندی می‌شود. ایران نیز در آخرین گزارش این مؤسسه (شاخص رفاه لگاتوم ۲۰۲۳)^۳ از بین ۱۶۷ کشور رتبه ۱۲۶ را به دست آورده است [۳۲]

براساس این شاخص، رفاه مسئله‌ای چندبعدی است و در سنجش رفاه هم به مفاهیم رفاه اقتصادی و هم رفاه اجتماعی نظر داشته باشد. بدین منظور شاخصی ترکیبی را طراحی کرده است تا از محدودیت‌های برخی شاخص‌های سنتی اقتصاد کلان، مانند درآمد ناخالص سرانه فراتر رود. عناصر تشکیل‌دهنده شاخص

1. The Legatum Prosperity Index

2. Legatum Institute

3. The 2023 Legatum Prosperity Index

سیاسی و یا وقوع خشونت با انگیزه سیاسی را اندازه‌گیری می‌کند که شامل تروریسم نیز می‌شود،

■ **اثر بخشی دولت:** شامل کیفیت خدمات عمومی و مدنی، میزان استقلال دولت از فشارهای سیاسی، کیفیت تنظیم و اجرای سیاست‌ها و تعهد دولت به اجرای آنهاست،

■ **کیفیت مقررات:** نشانگر توانایی دولت در زمینه تدوین و اجرای سیاست‌ها و مقررات مناسب است که بخش خصوصی را توسعه می‌دهد،

■ **حاکمیت قانون:** میزان پایبندی به قوانین جامعه، کیفیت اجرای قراردادها، حقوق مالکیت، کارآمدی پلیس و دادگاه‌ها و نیز احتمال وقوع جرم و خشونت،

■ **کنترل فساد:** سطح اعمال قدرت عمومی بر انواع فساد و نیز میزان تسخیر دولت توسط نخبگان و ذی‌نفعان خصوصی.

وضعیت سرمایه اجتماعی، نشان می‌دهد جامعه هم‌بستگی بالایی برای بسیج عمومی دارد اما بازیگران نظام حکمرانی فضای مجازی، توان همراه‌سازی و اقناع جامعه را نداشته و اعتماد جامعه را به اندازه کافی جلب نکرده‌اند.

حکمرانی بانک جهانی^۱ یکی دیگر از شاخص‌هایی است که به سنجش حکمرانی می‌پردازد. این شاخص بر خلاف شاخص لگاتوم، که صرفاً کیفیت حکمرانی را می‌سنجد، از قدمت بیشتری برخوردار است و دامنه وسیع‌تری از کشورها را دربرمی‌گیرد. شاخص مذکور که بانک جهانی^۲ مسئولیت اجرای آن را برعهده دارد از سال ۱۹۹۶ کار خود را آغاز کرده است و داده‌هایی متعلق به بیش از دوپست کشور دنیا را گردآوری می‌کند. شاخص حکمرانی بانک جهانی همانند لگاتوم کوشیده است تا شاخصی ترکیبی یا تجمیعی را برای سنجش کیفیت حکمرانی طراحی کند که بتواند کشورهای مختلف را در طول زمان با یکدیگر مقایسه کند. همچنین این شاخص از مؤلفه مجزا تشکیل شده که تا حد زیادی مشابه عناصر شاخص لگاتوم است [۳۳]:

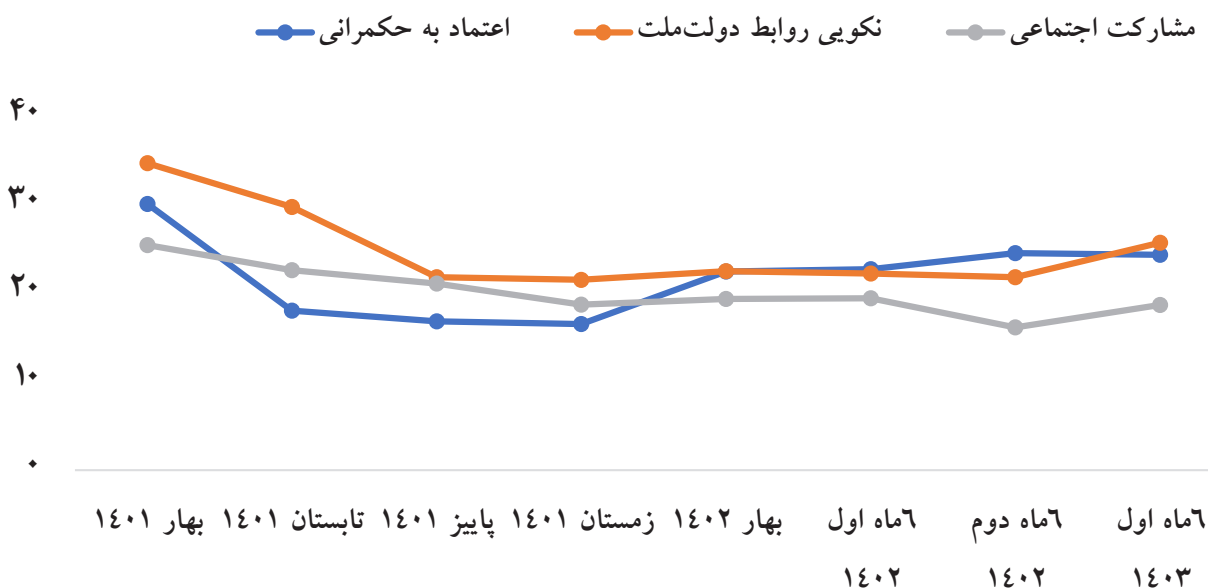
■ **مطالبه و پاسخ‌گویی:** بیانگر سطح مشارکت شهروندان در انتخاب دولت و نیز آزادی بیان، اجتماعات، تشکل‌ها و فعالیت آزاد رسانه‌هاست،

■ **ثبات سیاسی و نبود خشونت یا تروریسم:** احتمال بی‌ثباتی

۸. تحلیل روند سرمایه اجتماعی

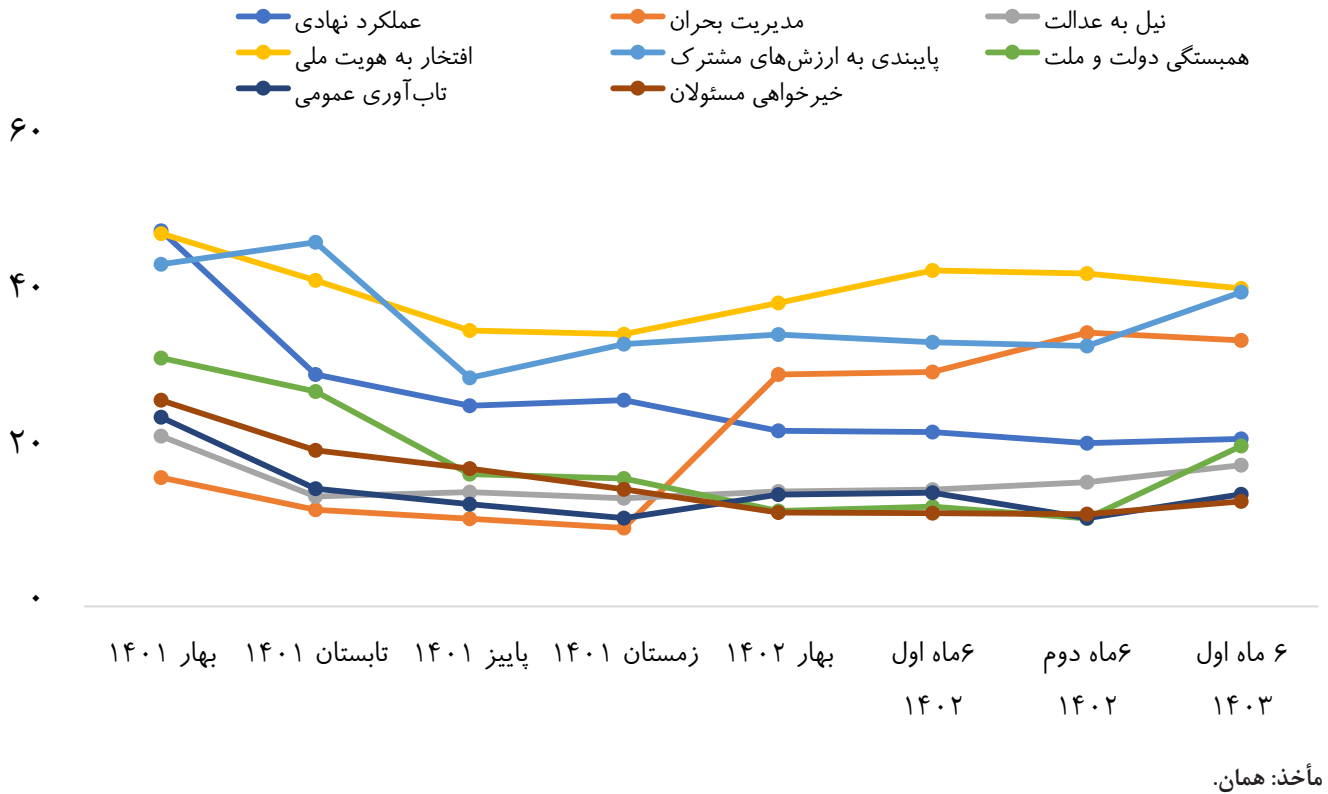
شکل ۳. نمودار روند تحلیل سرمایه اجتماعی

مأخذ: همان.

1. Worldwide Governance Indicators
2. World Bank Group

شکل ۴. نمودار روند تحلیل سرمایه اجتماعی

سرمایه اجتماعی اثرگذار بود. نکته دیگر اینکه در سال ۱۴۰۱ بیشتر عوامل مؤثر بر سرمایه اجتماعی متعلق به حوزه سیاسی بود، اما سال ۱۴۰۲، عوامل مؤثر بر سرمایه اجتماعی تغییر کرد و بیشتر عوامل اقتصادی باعث افزایش یا کاهش سرمایه اجتماعی حاکمیت شد. البته تحلیل کلان داده‌ها نشان می‌دهد که در این سال، هنوز موضوع حجاب به‌عنوان یک موضوع سیاسی فرهنگی مهم تلقی می‌شد.

به‌طور کلی، سرمایه اجتماعی در دهه‌های گذشته روندی کاهشی و افزایشی داشته است. در سال ۱۴۰۱، داده‌های فضای مجازی نشان می‌دهد که سرمایه اجتماعی حاکمیت دچار نقصان شد، اما به‌خصوص در نیمه اول سال ۱۴۰۲، روند کاهشی متوقف شد و شاهد افزایش سرمایه اجتماعی بودیم. با توجه به اینکه در میان سه شاخص سرمایه اجتماعی، «اعتماد به حکمرانی» بیش از هر شاخص دیگری افزایش یافته است، می‌توان چنین نتیجه‌گیری کرد که آرام شدن فضای جامعه بیش از هر عامل دیگری بر افزایش

۹. جمع‌بندی و پیشنهادها

جمهوری با مشارکت «کمتر از حد توقع و خلاف پیش‌بینی‌ها» برگزار شود [۳۴].

نکته دیگری که از بررسی رخدادهای سال ۱۴۰۲ به دست می‌آید این است که برخی رخدادهای برخلاف تصور تأثیر زیادی بر سرمایه اجتماعی ندارند. مثلاً تداوم حضور زنان در ورزشگاه‌ها یا خبر احیای دریاچه ارومیه قاعداً باید سرمایه اجتماعی را بسیار افزایش دهد، اما در تحلیل کلان داده‌ها چنین تأثیری مشاهده نشد. یادآوری می‌شود که در گزارش‌های سال ۱۴۰۱ مرکز پژوهش‌های مجلس، مشخص شد که عدم حضور زنان در ورزشگاه، تأثیر منفی شدیدی بر سرمایه اجتماعی دارد، اما اکنون و در سال ۱۴۰۲ حضور زنان در ورزشگاه و تداوم آن نتوانست چنان که باید سرمایه اجتماعی را افزایش دهد. در تحلیل این وضعیت می‌توان گفت که «تأخیر» در پاسخ‌گویی به خواسته‌های عمومی می‌تواند اثربخشی اقدامات دولت را کاهش دهد. اگر در همان زمان و در اوج احساسات افکار عمومی، مجوز حضور زنان در ورزشگاه‌ها صادر می‌شد قاعداً از جانب این مؤلفه شاهد فرسایش سرمایه اجتماعی نبودیم و برعکس، سرمایه اجتماعی نیز افزایش می‌یافت. اکنون بعد از فروکش کردن شور و هیجان عمومی، برقراری و تداوم حضور زنان در ورزشگاه، تأثیر چندانی بر سرمایه اجتماعی ندارد.

نکته دیگری در تحلیل کلان داده‌ها به چشم می‌خورد که جالب توجه است: عوامل افزایشی سرمایه اجتماعی معمولاً «خبری و رخدادی» بودند، در حالی که عوامل کاهشنده سرمایه اجتماعی «روندی و انباشتی» بود. به این معنا که رویدادی مثبت باعث می‌شود سرمایه اجتماعی افزایش یابد، اما مواردی که سرمایه اجتماعی را کاهش می‌دهد از جنس روندهاست و تاریخچه و روایتی دارد. مثلاً تورم روند و رخدادی مدت‌دار است که به تدریج سرمایه اجتماعی را دچار فرسایش می‌کند. این نکته مهمی است و می‌توان چنین نتیجه گرفت که روندها و اتفاقاتی که در گذشته رخ داده و اعتماد مردم را مخدوش کرده است به تدریج انباشته می‌شود و به مرور سرمایه اجتماعی را دچار فرسایش می‌کند. بنابراین سیاستگذاران هرگز نباید تصور کنند که گذشته‌ها، گذشته است. حوادث و رخدادهای، بر روی هم انباشته می‌شود و در ذهن‌ها رسوب و سرمایه اجتماعی را دچار زوال و فرسایش می‌کند.

یکی از مؤلفه‌های بسیار مهم سنجش میزان موفقیت یا عدم موفقیت نظام‌های سیاسی در جهان، وضعیت سرمایه اجتماعی آنهاست. در سلسله گزارش‌های سرمایه اجتماعی در مرکز پژوهش‌های مجلس تلاش بر این است که سرمایه اجتماعی حاکمیت از طریق بررسی شبکه‌های اجتماعی فضای مجازی سنجیده شود. گزارش حاضر، خلاصه و چکیده گزارش‌های مفصلی است که در سال ۱۴۰۲ در مرکز پژوهش‌های مجلس تهیه شده است.

تحلیل کلان داده‌ها نشان می‌دهد که شاخص سرمایه اجتماعی حاکمیت در سال ۱۴۰۲ اندکی افزایش یافت. افزایش سرمایه اجتماعی به شاخص «اعتماد به حکمرانی» مربوط است که رشد زیادی داشت. از طرف دیگر شاخص «مشارکت اجتماعی» دچار کاهش شد و بر سرمایه اجتماعی اثر منفی گذاشت.

مهم‌ترین گزاره در تحلیل نتایج سرمایه اجتماعی در سال ۱۴۰۲ را می‌توان در درجه نخست توقف روند کاهش سرمایه اجتماعی و در درجه دوم افزایش پی‌درپی شاخص‌های سرمایه اجتماعی (به خصوص اعتماد به حکمرانی) دانست. افزایش شاخص‌ها با وجود انتزاعی بودن دارای مصادیق عینی در جامعه است. ابراز هم‌بستگی گسترده با مردم غزه، ثبات نسبی قیمت ارز، کاهش خدمت سربازی، به‌کارگیری ظرفیت‌های استخدامی و ارزیابی‌های مربوط به برخورد با اتباع، عادی‌سازی روابط با کشورهای منطقه مانند عربستان و امارات، تلاش برای حمایت‌های مالی از جوانان و گرامیداشت مردمی مناسبات مذهبی از جمله مصادیق افزایش سرمایه اجتماعی حاکمیت هستند.

شاخص‌های سه‌گانه سرمایه اجتماعی در سال ۱۴۰۲ به ترتیب مناسب بودن وضعیت عبارت‌اند از: اعتماد به حکمرانی (بالاترین شاخص)، ارتباط بین ملت و دولت، و مشارکت اجتماعی (پایین‌ترین شاخص). در نتیجه برای بهبود وضعیت سرمایه اجتماعی لازم است بیش از همه برای افزایش شاخص مشارکت اجتماعی تلاش کرد. در سال ۱۴۰۲ گزارش‌های مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی نسبت به کاهش مشارکت اجتماعی هشدار داد. کاهش مشارکت اجتماعی باعث شد در سال ۱۴۰۳ مشارکت سیاسی هم کاهش یابد و انتخابات ریاست

۱. این گزارش‌ها به دلیل داده‌های دقیق و مفصل انتشار عمومی ندارند، اما در صورت درخواست محققان امکان ارائه آن وجود دارد.

پرسش‌های ذهنی خود را به صریح‌ترین لحن بیان کنند و به منطقی‌ترین شکل پاسخ بگیرند. اما نگرانی از عواقب قانونی باعث می‌شود که برخی افراد باورهای سیاسی خود را در شبکه‌های اجتماعی بیگانه مطرح کنند. اگر مجلس شورای اسلامی قانونی را تصویب کند که براساس آن افراد در بیان دیدگاه‌های خود در سکو (پلتفرم)‌های داخلی مصون باشند، فضایی آزاد و آرام برای طرح پرسش و دریافت پاسخ فراهم می‌شود.

■ **توجه به هویت ملی:** براساس تحلیل کلان‌داده‌ها، ایام خاص مانند نوروز، یلدا، محرم، صفر، دهه فاطمیه، غدیر و... فرصتی برای بهبود روابط میان مردم و حاکمیت است. بر این اساس دولت می‌تواند با تعریف مراسم خودجوش مردمی، به‌عنوان الگوی مطلوب مناسک مذهبی، بستر ارتقای سرمایه اجتماعی را فراهم آورد.

■ **اتخاذ رویکردهای گفتگومحور در موضوع حجاب:** براساس تحلیل کلان‌داده‌ها، بسیاری از کاربران در موضوع حجاب گره‌های شناختی متعدد دارند. بدین منظور لازم است تا با یک رویکرد اقناعی و با بهره‌گیری از برنامه‌های گفت‌وگومحور و درروندی آزاد، منطقی و مستدل زمینه‌های لازم برای باز کردن گره‌های شناختی مذکور فراهم شود.

■ **توجه ویژه به عوامل مخرب سرمایه اجتماعی:** واقعیت این است که برای حفظ و افزایش سرمایه اجتماعی لازم نیست کاری ویژه و خاص انجام داد. بیشتر باید مراقب بود که برخی گفتارها و رفتارهای مسئولین به سرمایه اجتماعی آسیب نزنند. تحلیل کلان‌داده‌ها نشان می‌دهد که در ۱۴ درصد از موارد، یک رفتار یا گفتار نابجای مقام مسئول، خشم یا نارضایتی مردم را برانگیخته و سرمایه اجتماعی را تحلیل برده است.

■ **پیگیری اجرای برنامه‌های امیدوارکننده زودبازده:** در تحلیل کلان‌داده‌ها، اخبار امیدوارکننده و رخداد‌های کوتاه‌مدت، اثر زیادی بر افزایش سرمایه اجتماعی داشت. بنابراین اجرای برنامه‌هایی که به تولید خبرهای امیدوارکننده فوری منجر می‌شوند اهمیت زیادی دارد.

■ **بهره‌گیری از ظرفیت طبقه متوسط:** بخشی از سرمایه اجتماعی حاکمیت از اقدامات چهره‌های محبوب ورزشی و سینمایی اثر می‌پذیرد. این موضوع در تحلیل کلان‌داده‌ها به اثبات رسید. جبهه معاندین از بازیگران و بازیکنانی که به وطن پشت کرده‌اند استفاده می‌کند تا سرمایه اجتماعی جمهوری اسلامی را کاهش دهد. سؤال این است که چرا از این ظرفیت‌ها برای ترمیم سرمایه اجتماعی داخلی استفاده نمی‌کنیم؟ مناسب است که

در جمع‌بندی عواملی که باعث فرسایش سرمایه اجتماعی می‌شود به دو عامل اساسی می‌رسیم:

۱. **برساخت اجتماعی واقعیت:** همان‌طور که اشاره شد بسیاری از روندهای فرسایشی سرمایه اجتماعی، حاصل مجموعه رخداد‌هایی هستند که به‌مرور انباشته شده و در ذهن مخاطبان به یک روند یا روایت تبدیل شده‌اند. مثلاً بحث بی‌حجابی که تأثیر منفی آن به سال ۱۴۰۲ هم کشیده شد از حوادث مرتبط با گشت ارشاد آغاز شد و با فوت مرحومه امینی به اوج رسید و به اعتراض‌های خیابانی، شایعه مسمویت مدارس دخترانه، لایحه حجاب و... گره خورد. مجموعه این رخداد‌ها به کمک رسانه‌های فارسی‌زبان ضدانقلاب به روایت‌هایی دامن زد که به افت سرمایه اجتماعی در برخی شاخص‌ها انجامید. از طرف دیگر، کوتاهی رسانه‌ها و شخصیت‌ها برای جهاد تبیین [۳۵]، [۳۶] و [۳۷] باعث شد که شبهه‌ها و گره‌های شناختی حل نشوند.

۲. **بی‌سرانجامی پرونده‌ها:** دسته دیگری از رخداد‌هایی که به فرسایش سرمایه اجتماعی منجر می‌شوند و در سال ۱۴۰۲ نیز نقش پررنگی داشت، مطرح شدن اخباری بود که به سرانجام نرسید. مثلاً خبر وقوع تخلف مالی در یک شرکت تولیدی چای، باعث برانگیختن احساسات منفی شد. برای ترمیم آثار این خبر، مناسب بود که به‌صورت مفصل برای افکار عمومی اولاً چپستی و چگونگی شکل‌گیری این فساد شفاف‌سازی می‌شد؛ ثانیاً بر خورد قاطع و بدون اغماض با افراد دخیل در این پرونده فساد گزارش می‌شد؛ ثالثاً با وضع رویه‌ها و دستوراتی به مردم اطمینان خاطر داده می‌شد که راه بر تکرار مشابه این فساد بسته شده است، اما از آنجا که در خصوص سرانجام این پرونده اقناع عمومی صورت نگرفت، تأثیری ماندگار و انباشتی بر سرمایه اجتماعی حاکمیت بر جای ماند.

برای پیشگیری از فرسایش سرمایه اجتماعی راهکارهای زیر پیشنهاد می‌شود:

■ **تصویب قانون برای تضمین آزادی بیان در گفت‌وگوهای تبیینی:** همان‌طور که اشاره شد، برای جلوگیری از فرسایش سرمایه اجتماعی لازم است گره‌های شناختی که در ذهن‌ها شکل گرفته باز شود و اقناع صورت گیرد. در این زمینه، تبیین و گفت‌وگوی آزادانه برای بیان صریح پرسش‌ها و نظرات و پاسخ به شبهه‌ها ضروری است. سخن گفتن از بالا به پایین، فیلتر شده و با رعایت تعارف‌ها نمی‌تواند اقناع به‌همراه داشته باشد. بهترین بستر، کرسی‌های آزاداندیشی [۳۸] است که در آن مردم آزادانه

■ **تکمیل و به سرانجام رساندن پرونده‌ها در ذهن مردم:** از مجموع عوامل کاهنده سرمایه اجتماعی چنین برمی‌آید که ناتمام ماندن رسیدگی به ابهامات و خطاها، افکار عمومی را دچار بدبینی کرده و خطاها را به‌عنوان رویه در نظر می‌گیرند. فسادهایی که در رسانه‌ها با سروصدای فراوان افشا می‌شوند، معمولاً در ذهن مردم بسته نمی‌شوند. لازم است مجازات افراد فاسد و اصلاح رویه‌ها به‌منظور تکرار نشدن فساد، با همان شدت و تکرار در رسانه‌ها بیان شود تا در ذهن اغلب مردم این پرونده بسته شود. در غیر این صورت، افرادی که از مجازات دادگاه علیه مفسدان بی‌خبرند، به فساد سیستماتیک و هم‌دستی مسئولان برای فساد قائل می‌شوند.

■ **ضرورت احیای مرجعیت رسانه‌ای در داخل کشور:** یکی از پاشنه آشیل‌های مهم در حوزه سرمایه اجتماعی که محل جولان رسانه‌های ضدانقلاب بوده است، افول جایگاه صداوسیما و افت مرجعیت رسانه‌ای آن است. در شرایطی که فضای رسانه‌ای مشحون از روایت‌سازی‌های کذب علیه منافع ملی از سوی رسانه‌های معاند بوده است، وجود رسانه‌های داخلی که با انعکاس سریع و کامل واقعیت و بسترسازی برای تحقق گفت‌وگوهای ملی حول مسائل اختلافی، مرجعیت رسانه‌ای را به داخل کشور بازگردانند، ضرورت دارد.

از این چهره‌ها در رسانه‌ها بیشتر استفاده کرد تا ترمیم سرمایه اجتماعی رخ دهد. چهره‌های محبوب می‌توانند واسطه‌ای برای ارتباط و انتقال پیام میان مردم و حاکمیت باشند: در رسانه‌ها پیام‌های حاکمیت را به مردم منتقل کنند و از سوی دیگر حرف دل مردم را به دولت برسانند. این میان‌داری باعث تحکیم ارتباط میان مردم و حاکمیت، و در نتیجه افزایش سرمایه اجتماعی می‌شود. افزایش ارتباط‌های مردمی نمایندگان: در حال حاضر نمایندگان محترم مجلس به‌طور مرتب با مردم دیدار دارند. با توجه به اینکه حضور مسئولین بین مردم تأثیر جدی دارد پیشنهاد می‌شود این ارتباط استمرار و افزایش یابد. حاضر شدن در جمع‌های مردمی و شنیدن صدای مردم باعث افزایش همدلی و اعتماد به حاکمیت می‌شود.

■ **بهره‌گیری از ظرفیت‌های قانونی برای عفو:** براساس رصد فضای مجازی، عفو محکومان سیاسی تأثیر بسیار مثبتی بر افزایش سرمایه اجتماعی داشت. بنابراین مناسب است که حتی الامکان از این ابزار قانونی برای عفو محکومان بیشتر بهره گرفته شود و تصور نشود که عفو باعث کاهش بازدارندگی می‌شود. اگر هدف تربیت و تنبیه افراد است، تأثیر تربیتی و اصلاحی عفو و بخشایش می‌تواند بیشتر از اعمال مجازات و تنبیه عمل کند.

جدول ۲. پیشنهادهای سیاستی

ردیف	نوع توصیه		توصیه سیاستی	الزامات و قیود اجرایی	دستگاه متولی	دستگاه معین	زمان‌بندی اجرا (کوتاه‌مدت، میان‌مدت و بلندمدت)	ملاحظات
	اصلاح	تداوم						
۱	✓		تصویب قانون برای تضمین آزادی بیان در گفت‌وگوهای تبیینی		مجلس شورای اسلامی		میان‌مدت	
۲	✓		بازنگری در سیاست‌های مدیریت فضای مجازی به‌منظور بهره‌گیری از حضور و مشارکت مردمی در تبیین و پاسخ به شبهات				بلندمدت	
۳		✓	استفاده از هویت ملی برای ایجاد همدلی و نزدیکی میان شهروندان و حاکمیت				کوتاه‌مدت	
۴	✓		اجرای گفت‌وگوهای آزاد و صریح در موضوع حجاب		صداوسیما		کوتاه‌مدت	
۵	✓		تذکر جدی نمایندگان به مدیران و مسئولانی که با گفتارهای نابجا باعث تخریب سرمایه اجتماعی می‌شوند		مجلس شورای اسلامی		کوتاه‌مدت	
۶	✓		اجرای برنامه‌های امیدوارکننده زودبازده		دولت		میان‌مدت	
۷	✓		بهره‌گیری از ظرفیت طبقه متوسط برای شنیدن صدای مردم و رساندن پیام حاکمیت به مردم		صداوسیما		کوتاه‌مدت	

ردیف	نوع توصیه	توصیه سیاستی	الزامات و قیود اجرایی	دستگاه متولی	دستگاه معین	زمان‌بندی اجرا (کوتاه‌مدت، میان‌مدت و بلندمدت)	ملاحظات
۸	✓	افزایش ارتباط‌های مردمی نمایندگان		مجلس شورای اسلامی		کوتاه‌مدت	
۹	✓	بهره‌گیری از ظرفیت‌های قانونی برای عفو محکومان به‌منظور ایجاد همدلی و نشان دادن رأفت اسلامی		قوه قضائیه		کوتاه‌مدت	
۱۰	✓	گفتگو با افکار عمومی در رابطه با پرونده فسادهای و افشاگری‌ها		قوه قضائیه		کوتاه‌مدت	
۱۱	✓	ضرورت احیای مرجعیت رسانه‌ای در داخل کشور		صداوسیما		کوتاه‌مدت	

منابع و مآخذ

- [۱] رهبر معظم انقلاب اسلامی، بیانات در نخستین دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیئت دولت سیزدهم، ۱۴۰۰/۰۶/۰۶.
- [۲] رهبر معظم انقلاب اسلامی، بیانات در دیدار رئیس و مسئولان قوه قضائیه، ۱۴۰۰/۰۴/۰۷.
- [۳] رهبر معظم انقلاب اسلامی، بیانات در دیدار اعضای مجلس خبرگان رهبری، ۱۳۹۷/۰۶/۱۵.
- [۴] عسگری، محمدمهدی و ابوالقاسم توحیدی‌نیا (۱۳۸۶). «تأثیر سرمایه اجتماعی بر رشد و توسعه اقتصادی»، دوفصلنامه جستارهای اقتصادی، ۴(۸).
- [۵] سعید وصالی و محمدمهدی توکل (۱۳۹۱). «بررسی تأثیر سرمایه اجتماعی بر کیفیت زندگی در شهر تهران»، مطالعات جامعه‌شناختی شهری (مطالعات شهری)، ۲(۲).
- [۶] بهبودی، داوود و فرانک باستان (۱۳۹۱). «تأثیر سرمایه اجتماعی بر سلامت عمومی در ایران»، جامعه‌شناسی اقتصادی و توسعه، ۱(۱۱).
- [۷] عباس‌زاده، محمد و لیلیا مقتدایی (۱۳۸۷). «بررسی جامعه‌شناختی تأثیر سرمایه اجتماعی بر دانش‌آفرینی»، مجله جامعه‌شناسی ایران، ۱۰(۱).
- [۸] طالقانی، غلامرضا، عباس نرگسیان و مصطفی گودرزی (۱۳۹۹). «بررسی تأثیر سرمایه اجتماعی بر مسئولیت اجتماعی سازمان‌ها (مطالعه موردی: اداره کل مالیات غرب استان تهران)»، نشریه علمی راهبردهای بازرگانی، ۹(۴۷).
- [۹] زردشتیان، شیرین و علی کریمی (۱۳۹۸). «ارائه مدل اثر سرمایه اجتماعی و سرمایه فکری بر عملکرد سازمانی (مطالعه موردی: ادارات ورزش و جوانان استان کرمانشاه)»، پژوهش در مدیریت ورزشی و رفتار حرکتی، ۹(۱۷).
- [۱۰] ابراهیمی، مهرنوش، مهدی اسماعیلی و مهدی کاظمی جویباری (۱۳۹۷). «بررسی رابطه بین سرمایه اجتماعی و جرم در ایران (مطالعه موردی قتل)»، مجله علمی پژوهشی حقوق پزشکی، ۱۲(ویژه‌نامه حقوق بشر و حقوق شهروندی).
- [۱۱] حدادی، علیرضا و احمد یزدانیان (۱۴۰۱). «فرا تحلیل پیشینه پایش‌های سرمایه اجتماعی»، گزارش‌های کارشناسی (مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی).
- [۱۲] حدادی، محسن (۱۴۰۲). «مطالعه تطبیقی سرمایه اجتماعی مجالس قانونگذاری»، گزارش‌های کارشناسی (مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی).
- [۱۳] حدادی، علیرضا (۱۴۰۲). «بررسی لایحه برنامه هفتم توسعه (۴۶): سرمایه اجتماعی»، گزارش‌های کارشناسی (مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی).
- [۱۴] حدادی، محسن (۱۴۰۲). «بررسی و مقایسه جایگاه احکام مرتبط با سرمایه اجتماعی در برنامه‌های اول تا ششم»، گزارش‌های کارشناسی (مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی).

- [۱۵] حدادی، علیرضا و رسول محسن‌زاده (۱۴۰۱). «الگوی سنجش سرمایه اجتماعی با استفاده از علوم اجتماعی محاسباتی»، گزارش‌های کارشناسی (مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی).
- [۱۶] حدادی، علیرضا و محسن ردادی (۱۴۰۳). «درس‌آموخته‌های مرتبط با روند سرمایه اجتماعی در سال ۱۴۰۱»، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.
- [۱۷] الوانی، سیدمهدی میرعلی سیدنقوی (۱۳۸۱). «سرمایه اجتماعی: مفاهیم و نظریه‌ها»، فصلنامه مطالعات مدیریت (بهبود و تحول)، ۹(۳۳)، ص ۹ تا ۲۶.
- [18] Field, J. (2003). *Social Capital*, Routledge.
- [19] Coleman, J. S. (1988). "Social Capital and Schools", *The Education Digest*, 53(8): p. 6-9.
- [20] Greeley, A. (1997). "Coleman Revisited: Religious Structures as a Source of Social Capital", *American Behavioral Scientist*, 40(5), p. 587-594.
- [21] Coleman, J. S. (1990). *Foundations of Social Theory*, Belknap Press of Harvard University Press.
- [22] Portes, A. and P. Landolt (1996). "I", *The American Prospect*, 7(26): p. 18-21.
- [۲۳] ردادی، محسن (۱۳۹۹). «سرمایه اجتماعی و ایثار: رویکردی قرآنی»، مجله علمی مدیریت سرمایه اجتماعی، ۷(۲): ص ۱۵۵ تا ۱۷۰.
- [۲۴] باستانی، علیرضا و سیدمحمدجواد رزمی (۱۳۹۳). رتبه‌بندی غیرمستقیم استان‌های ایران برحسب سرمایه اجتماعی، رفاه اجتماعی، ۵۵(۱۴): ص ۴۵ تا ۷۷.
- [25] Cioffi-Revilla (2017). *Claudio, Introduction to Computational Social Science*, Springer.
- [26] Feldman, R. (2013). "The Main Applications and Challenges of One of the Hottest Research Areas in Computer Science", *Techniques and Applications for Sentiment Analysis*, *Communications of the Acm*, 56 (4), p. 80-89.
- [27] Wiedemann, Gregor (2016). *Text Mining for Qualitative Data Analysis in the Social Sciences*, Springer.
- [28] Uwe Engel (2022). *Handbook of Computational Social Science, Volume 2 Data Science, Statistical Modelling, and Machine Learning Methods*, Routledge.
- [29] 1402 ایرنا. www.irna.ir/xjPXFm .
- [30] <https://www.legatum.com>
- [31] <https://li.com>
- [32] www.prosperity.com
- [33] Kaufmann, Daniel and Aart Kraay (2023). *Worldwide Governance Indicators, 2023 Update* (www.govindicators.org).
- [۳۴] رهبر معظم انقلاب اسلامی، بیانات در دیدار مدیران و جمعی از اساتید مدرسه عالی شهید مطهری، ۱۳/۰۴/۱۴۰۳.
- [۳۵] رهبر معظم انقلاب اسلامی، بیانات در پایان مراسم عزاداری اربعین حسینی، ۰۵/۰۷/۱۴۰۰.
- [۳۶] رهبر معظم انقلاب اسلامی، بیانات در دیدار جمعی از دانشجویان، ۱۲/۰۴/۱۳۹۵.
- [۳۷] رهبر معظم انقلاب اسلامی، بیانات در دیدار پرستاران و خانواده شهدای سلامت، ۲۱/۰۹/۱۴۰۰.
- [۳۸] رهبر معظم انقلاب اسلامی، پاسخ به نامه جمعی از دانش‌آموختگان و پژوهشگران حوزه علمیه در مورد کرسی‌های نظریه‌پردازی، ۱۳۸۱/۱۱/۱۶.
- [۳۹] رهبر معظم انقلاب اسلامی، بیانات در سخنرانی تلویزیونی به مناسبت عید مبعث، ۲۱/۱۲/۱۳۹۹.

گزیده سیاستی

سرمایه اجتماعی در سال ۱۴۰۲ افزایش یافت که حاصل توان حاکمیت در مهار ناآرامی‌های سال ۱۴۰۱ بود. بیشترین عامل اثرگذار بر سرمایه اجتماعی در این سال، مسائل اقتصادی بود.

مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی

تهران، خیابان پاسداران، روبروی پارک نیاوران (ضلع جنوبی، پلاک ۸۰۲)

تلفن: ۷۵۱۸۳۰۰۰ صندوق پستی: ۱۵۸۷۵-۵۸۵۵ پست الکترونیک: mrc@majles.ir

وبسایت: rc@majles.ir